

Ибраева Г.

ЭСТЕТИКАЛЫК ТАРБИЯ – ЭҢ МААНИЛҮҮ ТАРБИЯ

Ибраева Г.

ЭСТЕТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ – ОЧЕНЬ ЗНАЧИТЕЛЬНОЕ ВОСПИТАНИЕ

G. Ibraeva

AESTHETIC EDUCATION – A VERY SIGNIFICANT EDUCATION

УДК: 398.5(575.2) (04)

Макалада Кыргыз музыкалык фольклорун колдонуунун негизинде окуучулардын эстетикалык маданиятын калыптандыруунун айрым маселелери тууралуу сөз козголот.

Some questions of aesthetic culture are considered in the article on the basis of Kyrgyz music folklore.

Педагогдук кесип – бул чоң жоопкерчилик, анткени «сенин бүгүнкү шакиртиң – эртеңки кол тамгаң», - дегендей, окуучуларга билим берүүдө эстетикалык тарбиянын маани-маңызы, ролу бараандуу. Анткени, эстетика – бул сезим аркылуу кабыл алуу, башкача айтканда, объективдүү чындыкты эстетикалык кабылдоонун мыйзам ченемдүү жолу. Анын жаралуу жана калыптануу тарыхы кылымдардын кыйырында камтылган. Табият кандай түбөлүктүү болсо, сулуулуктун башаты да ошондой түбөлүктүү жана эч качан соолубайт. Ал жашоо дайрасына молчулук алып келүүсүн эч качан токтотпойт.

Нравалык, диний жана көркөм идеяларды окуучуларда калыптандырууга умтулган философтор, көркөм өнөр, көркөм сөз ишмерлери, педагогдор, саясатчылар, насаатчылар эзелтеден эле эстетикалык тарбияга өзгөчө көңүл бөлүшкөн. Байыркы доордо эле эстетикалык маданиятты калыптандыруунун бирден-бир каражаты катары көркөм өнөр эсептелген. Пифагорчулар, байыркы грек философтору эстетикалык тарбиянын негизги каражаты катары музыканын ролун өтө жогору баалашкан.

Мисалы, адабият мугалими акын, жазуучулар сыяктуу кандайдыр бир даражада, чыгармачыл адам болууга тийиш. Ал көркөм сөз каражаттары аркылуу окуучулардын жан дүйнөсүнө таасир этүүгө чакырылган. Лирикалык чыгармалардагы образдардын тереңдиги, сөздөрдүн эмоционалдык байлыгы, назиктиги, көркөм боёктордун көп түрдүүлүгү аны музыкага өтө эле жакындаштырып жиберет. Поэзиянын, Поэтикалык кара сөздүн касиет-кудуретин сөзбөгөн адам, музыкага да кайдыгер. Ошондуктан адабият мугалими лирикалык ырдагы сөздөрдүн музыкалык үнүн, ыргагын, кайрыктарындагы обон доошун уга билүүгө, үйрөтүүгө тийиш.

Окуучуларды эстетикалык жактан тарбиялоодо кыргыз фольклорунун баатырдык жана лирикоромантикалык мүнөздөгү чыгармалары маанилүү орунду ээлейт. Эгер, биз окуучуларга «Улуу Манас» эпосу – элдик педагогиканын энциклопедиясы» - деп жөн гана айтып койсок, окуучулар эреже катары Манас – бул энциклопедия эле турбайбы деп үстүрт кабыл алып калышат. Эгер, биз ошол энциклопедиянын сырын ачып, окуучуларга эстетикалык нарк-баасын, ички күч-кубатын, энергетикасын түшүндүрсөк

– ал башка. «Манас» эмне үчүн энциклопедия? Анда патркархалдык – уруулук мамилелер, көчмөн турмуш, үрп-адат, баскынчылардан. Ата журтту коргоо зарылдыгы, жоокерлик журуштеру жана салгылаштар кереметтей айкын чагылдырылган. Эгер ошол салгылаштардагы эр-жигиттердин тайманбас эрдигин, жан аябаган кармаш-күрөшүн, антка – шертке бекемдигин тигил же бул манасчы окуучулар аддында аткарып берсе, окуя кинодогудай көз алдыга тартылып, угуучуга эстетикалык ыракат алып келери айдан ачык. Асыресе, аткаруучунун артистизми, үнүнүн кырааты, мимикасы зор таасир калтырса.

Музыка - сезимдин тили. Адамдын жан дүйнөсүнүн сөз жете албаган эң терең, эң назик, эң купуя жерлерине бир гана музыка жетет. Музыка окуучулардын руханий жетилүүсүндөгү лирикалык поэзиядан кийинки этап болуп эсептелет. Окуучунун нравалык, эмоционалдык жана эстетикалык жактан тарбиясына музыка катышпаса, жан дүйнөсүндөгү кемтик кадимкидей байкала түшөт. Музыка – бул окуу предмета катары эле эмес, ал сезимдин тилиндеги окуу китеби. Бул предметтин алиппеси табияттын музыкасын угуудан башталат. Аны үйрөнүп, өздөштүрүп алган киши гана сезимдин тилиндеги китептерди окуй алат. Чоордо ойнолгон эң эле жөнөкөй обон булбул менен торгойдун ажайып сайраган унунен кем эмес таасир калтырат. Табият музыкасын уга билиш үчүн окуучуларды музыкалык аспаптарда ойноого жаш чагынан үйрөтүү зарыл. Музыка уктуруу менен бирге, ал чыгарманын келип чыгуу тарыхын, пайда болуу жолдорун айтып берүү да тарбия-таалим таасирине чоң көмөк.

Ушундан улам бир кызык аңыз көп эске түшөт. Кайсы бир замандарда айтылуу мергенчилер топ-топ болуп алып, ан улоого чыгышат. Көп жүрдүбү, аз жүрдүбү айтор, алар эс алганы чоң суунун боюна өрүү жасашат. Астейдил соккон сыдырым жел кулака кандайдыр бир «чың-чың» эткен дабышты эшитет. Дабыш бара-бара күчөгөндөн күчөп, мергенчилерди түркүн суроолорго түштүктүрүп, таң калтырат. Акырында издеп отуруп, суу боюндагы талдын бутагына илинип калган ичке кылды көрүшөт. Кайсы бир убакта ок жеген элик, бутакка илинип, анын чубалган ичегиси журе-журе кунге куурап калган болот. Мына ошол кургаган ичеги жел тийгенде, табышмактуу дабыш чыгарыптыр. Кургатылган ичеги комузга керилип тагылганда куу кайрыган жаңы музыкалык аспап пайда болуп, ошондон «Камбаркан» күүсү келип чыккан дешет.

Орус композитору Д. Кабалевский айткандай, музыка адамдын жашоосуна кошумча эмес, ал жашоонун дал өзү. Музыканы адам канчалык кеп угуп, өзү да кези келгенде кыңылдап ырдап жүрсө, инсан-

дык сапаттары өсүп, талант-шыгы ойгонот. «Эгерде мен жарык дүйнөгө кайрадан жаралып, жаңыдан жашай баштасам эң жок дегенде, аптасына бир жолу бир нече ыр окуп, музыка угууну эреже кылып алат элем. Ушундай үзгүлтүксүз көнүгүүнүн натыйжасында азыр мээмедеги шал болуп калган бөлүктөрдөгү активдүүлүктү мүмкүн, сактап калар белем», - деп, улуу окумуштуу Ч.Дарвин бекеринен айтпаса керек.

Окуучуларды эстетикалык жактан тарбиялоодо кыргыз элинин аспаптык музыкасы кыйла маанилүү. «Бекбекей», «Оп майда», «Шырылдаң» сыяктуу эзелки элдик ырларда не деген сулуулук, не деген ажайып көркөм дүйнө жатат. Эгер биз акын Токтогул Сатылгановдун өмүр жолун. Жашоо тагдырын жөн гана кара сөз менен аңгемелеп берсек, угуучу бир аз зеригип кетиши мүмкүн. Эгерде, сүйгөнү Алымканга арнаган керемет ырын комуз менен ырдап берсек, таасир такыр эле башкача болот. Демек, бул анын музыкалык өмүр таржымалы, акындын арман – күйүткө, ашыктык зарына толгон айкел жүрөгүнүн кардиограммасы. Сөз менен жеткире албаганды музыка жеткирет деген ушул.

Элдик бий дейбиз, бирок ошол бий ар бир улуттун, ар бир элдин түшүнүгүн, үмүт-тилегин, келечекке үмтүлүүсүн чагылдырарын кээде анча элес албайбыз. Колдун, буттун, тулку-бойдун кыймылы, пластикасы, буларды коштогон музыка бир керемет образдар дүйнөсүн жаратып, ар бир көрүүчүгө, мейли, кайсы улуттун өкүлү болбосун, эстетикалык рахат берет, көңүл куусун кекелетет. Эң башкысы – жаш өспүрүмдүн ошол энерге умтулуусун ойготот, бийчи жасаган ажайып кыймылдарды «мен деле жасай алам, мен деле үйрөнө алам» деген ишенимин арттырат.

Сүрөт өнөрү назик нурдуу, асылзат дүйнөгө ачылган терезе. Түркүн боёктор гармониясы баланын жан дүйнөсүнө адам менен табияттын сулуулугун жана улуулугун сездирип, туңгуюкта жаткан кумар, ыклас зоболосун кекелетет. Башта байкалбаган, кыдыреседей көрүнгөн нерселердин сыр дүйнөсүнүн алтын сандыгын ачтырат. Сүрөттү көрүү-эстетикалык таасирдин музыка өңдүү эле эмоционалдуу ыкмасы. Бала кездеги ой жүгүртүүнүн конкретикасы менен элестүүлүгү сүрөттөгү көрүнүштөрдү терең түшүнүүнүн алиппеси деп табиятка байкоо жүргүзүүнү айта алабыз. Суретту түшүнүп, баалап, сүйүү үчүн адам табият дүйнөсүн кабыл алдырчу сезимдердин узак да, ырааттуу да мектебинен өтүүсү керек. Мектептеги сүрөт сабагы балдарга эстетикалык тарбия берүүнүн бирден бир зарыл каражаты. Мугалим биринчиден, окуучулардын көңүлүн дептерлеринин тышын кооздоп жазып, таза жана тыкан тутууга бурат. Дептерди булгоого, сүрөттөр орунсуз жайгаштырылып, барактарын ысырап пайдаланууга жол бербөөнү талап кылат. Сүрөтчүлүк өнөр балдардын коомдук иштери менен да тыгыз байланышта. Ошол эле учурда окуучунун эстетикалык табитин туура калыптандыруу үчүн жаратылыш менен татуу мамиледе болуусуна шарт түзүү керек, Окуучулар табият көрүнүштөрүн өз көздөрү менен көрүп, аларга таасирленип, анан көз караштарындагы өзүнчөлүк сезилет. Эң жөнөкөй боз үйдү эле айталы, аны канча бала

тартса, ошончо айырмачылык байкалат. Шыктын, таланттын индивидуализми деген ошол. Сүрөт өнөрү боюнча ийримдерге катышуу өспүрүмдүн сүрөткерликке, оймо-чиймеге, прикладдык искусствого болгон шык, жөндөмүн өнүктүрөт. Демек, музыка жана сүрөт сабактары жаш адамдын ар тараптан гармониялуу өркүндөп жетилүүсүнө чоң өбөлгө.

Ушундай эстетика багытындагы сабактарга, көнүгүүлөргө маани берилбеген учурлар аз эмес, же алар талапка ылайык денгээлде өткөрүлбөйт. Мындай кош көңүл мамилебиз жаш муундун потенциалын чектеп, чыгармачылык жөндөмүнүн өсүшүнө бөгөт болорун эстей жүргөнүбүз оң. Эстетикалык тарбия класстан тышкары иштердин түрдүү формаларында да ишке ашат. Алар ыр-сөр, көркөм окуу, хореографиялык жана сүрөт тартуу ийримдери.

«Сулуулук – дүйнөнү сактайт» - деген акылман сөз тегин эмес. Ал инсандыш нравалык байлыгынын булагы. Эстетикалык тарбия асыресе, мектепте максатка ылайык системада ырааттуу жана эффективдүү жүргүзүлүүгө тийиш. Сулуулук адептактын тазалыгынын, руханий байлыктын, дене кактан өркүндөгөндүктүн айкыш көрсөтөт.

Демек, эстетикалык тарбиянын негизги милдети деп бизди курчап турган дүйнөдөгү, кашап турган коомдогу, табияттагы, көркөм өнөрдөгү, адамдардын мамилесиндеги руханий акылзаттыкты, боорукердикти, ак ниеттүүлүктү тире да, сөз да, колдоно билүүгө ар бирибизди тарбиялоо деп түшүнүүгө абзел.

Окуучулардын интеллектуалдык жактан терең жетилүүсү - эстетикалык тарбиянын башкы максаты. Ал окуучуларды дүйнөлүк маданияттын кетишкендиктери, адамзаттын асыл баалуулуктары менен тааныштыруу дегендик. Бул педагогдун ыйык вазипасы. Сөздүн сулуулугун боекторун жана обон-музыканын сулуулугун таанып билүү – көркөм дүйнөгө карата эң биринчи ташталган маанилүү кадам. Ал кадам адам тагдырын аныктайт.

Дал ушундай чыгармачылыкты талбай аркалаган педагогдор окуучуларды сыпайылык менен сылыктыктын, кичи пейилдик менен жөнөкөйлүктүн, кечиримдүүлүк менен айкелдүктүн үлгүсүндөгү эң сонун касиеттерге тарбиялап, эли – журтунун бакыбат — бактылуу өмүр кечиришин, келечекке жигердуу умтулуусун шартташат, ар бир пенденин инсандык зоболосун бийик көтөрүшөт. Эстетикалык табити бийиктеген окуучу эне тилин кастарлап сүйүп, мыкты үйрөнүп, аны ыйык тутат. Эне тилин терең урматтаган, анын эзелтен келаткан кудурет – күчүн мыкты пайдалана алган киши гана башка тилдерди да жакшы билип, ал элдин маданиятын, тарыхын өздөштүрөт, ошол элдин өкүлдөрүнө чоң сый-урмат менен мамиле кылат. өзүнүн жүрүм-туруму менен тегерегиндегилерге ыңгайсыз кырдаал түзбөөгө аракеттенет. Бул азыркы ааламдашуу доорунда чечүүчү мааниге эгедер.

Адабияттар:

1. Эстетикалык маданият жана эстетикалык тарбия. Мугалимдер үчүн китеп. /Н.И.Кияценко, Н.А.Лейзеров, М.С.Каган . — М., 1983ж./.
2. Кабалевский Д.Б. Искусствонун күчү. — М., 1984ж.
3. Жакыпов К.К. Кут китеп. Б., 2011 ж.

Рецензент: пед.и.к., доцент Токсомбаева Э.Т.